L. Coster-Wijsman

Illustraties bij het Javaanse verhaal Pandji Djajakusuma (met platen)

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 108 (1952), no: 1, Leiden, 69-74

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

Nadat het offergebed is uitgesproken, wordt het varken gegeten en zo ook de snoeperijen als rijstkoekjes, kleefrijst en dgl., welke worden voorgezet aan de mensen, die op uitnodiging zijn gekomen.

Na het eten van de rijstkoekjes worden de toespijzen en de rijst opgediend en water om de handen te wassen.

Allen eten en gaan daarna naar huis. Het varken wordt verdeeld onder de leiders.

III. *Kakadianan.*

Abis talu ari sagala barang nang dipakarangan ato^s pakarakng tadi, dikaradjaatn pada malamnja. Mulanja sagala urakng kampokng nang koa alapm-alapm ampus kakadianan ato^s pantak. Djukut nang njarua^s dan bapadaha^s kaurakng nang barampu^s adat, kolak, timbangan, taradju.

Lalu diitjakngnja babotn séko^s aja^s talu réa, manok dua éko^s laki nang sadakng dan séko^s sabungan tjalah, tumpi^s poé nang dimasak.

Dan léa koa uga^s baras poé, baras sungguh dan talo^s angkabakngnja; dipalantaratn samua abu, arakng, bonto^s talam, patjahatn pingatn d.l.l.

Atakng dipantak (kadianan) urakng pangaraga tarus njiangi pantak dan nang lain ngaradjaatn ahé-ahé nang paralu, munuh babotn, manok, mandjawat kalangkakng.

Udah nang babotn dan manok masak dirabus, dipandjawat kobétnja, kamoh d.l.l. péndéknya nang paralu untuk disarapa^satn ato^s disangahatn.

Dikoa ato^s dibabah kalangkakng ada uga^s pingatn lagor dua babak dan mangkok sababak.

Dah djadji kasamuanja untuk buis, lalu disarapa^satn:

„An ngian kita^s budjakng pabaras, majang pabawar nang djadjakng nang djadjakng nang pantas, ka awa pama, katadjur, kagantékng, kapalasar, kapalaja^s, ka uwi, ka akar, ka daukng, buluh, milakng pasak sungé, sampé ka kita^s urakng barampu^s adat, ka kita^s djubata^sa, nang barampu^s aturatn; bukatn mobok marompokng, turutn umpat di Né^s Unté^s Kalimantann....” d.l.l.

Abis disangahatn buis bantatn nang ngian baru^s pulakng karumah.

Naar de offerplaats.

Als na drie dagen alle benodigdheden zijn bijeengebracht, worden deze 's avonds klaargemaakt.

's Morgens vroeg gaan alle dorpelingen eerst naar de offerplaats,

naar de *pantak*-beelden, om de lieden, bij wie de adat, de rijstmaat, de weegschaal, de unster berust, uit te nodigen en in kennis te stellen.

Men neemt een varken mee van drie *rêa*, twee hanen van gemiddelde grootte, een rode vechthaan en gekookte rijstkoekjes en kleefrijst.

En zo ook (ongekookte) kleefrijst, gewone rijst, een ei en *tengkarwang*-vet en alle as, houtskool, resten van koperen schalen, scherven van borden en dgl. worden ook (tot een offer) gereedgemaakt.

Bij de *pantak*-beelden (offerplaats) aangekomen, kappen de mannen, die de leiding hebben, eerst de grond rond de beelden schoon en anderen doen wat er verder moet gedaan worden: varken en kippen slachten en het offer voor de offerpaal gereedmaken.

Als het varken en de kippen zijn gekookt, maakt men de offerpakjes (*kobèt*)³⁾, een mengsel van rijst en bloed enz., kortom wat nodig is om als offer te worden aangeboden. Daar, onder aan de offerpaal staan ook twee aarden schotels en een kom.

Als alles klaar is voor het offer, wordt het aangeboden:

„Zie hier, Gij Jongeling van de rijst met pinang- en klapperbloesem, „die loopt, met grote sprongen en snel, voor de schimmen der voor- „ouders, voor de heuvelruggen, voor de berg-engtes en bosuitlopers, „voor het gehele ladang-gebied, voor de rotan, voor de lianen, voor de „bladeren, voor de bambu's, voor al de rivieren, alsook voor U, o „Geesten (*djubata*), die waakt over de goede orde; (wij) doen niet „zomaar iets naar eigen vinding, (wij) volgen (de orde) stammend van „Nè Untè Kalimantatn etc....”⁴⁾

Als dit offer is opgedragen gaat men naar huis.

IV. *Karumah*.

Atakng karumah dipadiri^s siam balubakng batutup siam pahar diatas arakng nang kaangusatn ngkoa. Disamaknja siam didiriatn pondok, dibaré^s kangkong, diampari^s tikar, dipalantari^s babaras tjukup barang-kakng manok, ditukunan kulita. Dibaré^s mandéra putih, antjak nang barinsi^s makanan.

Samuanja nang koa ada, baru dibamangan baras banju d.l.l.

Udah nang koa urakng tukang njangahatn tadi nabah babandé: asa^s, dua, talu, ampat, lima, anam, tudjuh. Tangah mangkong babandé

³⁾ Wat betreft het maken van deze offerpakjes en voor andere werkzaamheden in verband met het klaarmaken van een offer mogen we verwijzen naar ons artikel in „Het Missiewerk” 28ste jrg. (1949) p. 88 e.v.

⁴⁾ Hier wordt het offergebed gegeven in verkorte vorm. Men vergelijkte het langere gebed met de verklarende aantekeningen in Bijdr. K.I. Deel 106 p. 359 e.v.

urakng lain munuh asu^s, nang lain munuh babotn talu eko^s, nang lain agi^s munuh sabungan tjalah dan séko^s manok agi^s nang énék dipilasatn, lalu sagala darah-darah lauk nang ngian tadi diamuratn ka sagala rumah nang kaangusatn sambil babamang :

„An nang ngian kita^s radja sahakng nang angkat, sinsikng nang arikng, sumangat moda rata, sumangat padi baras, awa pama, lawakng karamigi, au^s ngian ta^s djubata, pudjut érot, simam paré, sarantéké salah dédé, au^s ngian aku maré^s kita^s makatn; sidjalém radja antu api, radja antu asap, radja antu njaru, radja udjatn, radja ai^s, amé agi^s kita^s ngatjo talino.

Laka^s kita^s makatn, aku minta kita^s bapélah, batangkis, amé agi^s au^s ngian kita^s ngarunukng talino nang бага nana^s marati, urakng gi^s énék, nana^s nauan.

Laka^s kita makatn, kita^s samua bapasar untukng tuah bohol nang lanu^s nang basukat panjakng; minta tubuh sanang, minta tubuh séhat, mandjadi palias, pangulintjir, djadji sarakng njawa, sarakng séngat tuah, roakng ajokng sanakng: ku...ra^s”.

Abis djukut nang koa dibaré^s makatn badarah babotn. Babotn dan manok nang ngian tadi dikikisi^s, diturih kulit (saparati mendjawata^s turihatn pirikng pagawéatn) dan agi^s dirabus akan mandjawata^s buis, nang disangahatna^s diatas kangkong nang koa tadi.

Tiap-tiap lawakng karamigi musti mandjawat uga^s buis nuruti^s poko^s ato^s puhutn kaangusatn rumah nang mulai dimakatn api. Dan munuh babotn léa koa uga^s.

Duit lima puluh sén masing-masing lawakng.

Buis-buis urakng samanjak masing-masing dibuangan kabakas rumah nang angus nang koa.

Mula-mula disarapa^satn buis urakng nang puhutn api, nang ada siam balubakng batutup siam pahar. Lalu dibamangan:

„An ngian...” d.l.l. separati nang tatulis diatas.

Dan uga^s umpat dimaé asal api, dikoa urakng ditagih adat urakng kamanjakatn. Lalu dibagi babotnja, manok dan siam tuha kampokng, pangarah dan pangaraga.

Dilala^si^s: nana^s mulih kampokng koa nang kaangusatn nang ngian tadi dalapm talu ari nana^s mulih bakalahi.

In huis.

Thuis gekomen zet men een martavaan, waarvan de mond is afgesloten met een koperen schaal, op de as en houtskool van het verbrande huis. Dicht bij de martavaan bouwt men een hutje met een vloertje,

men spreidt een mat, men bereidt een offergave van rijst met een opengehakte kip en men steekt een oliepitje aan. Men zet een witte vlag (op het hutje) en hangt er offermandjes bij gevuld met eten.

Als dat alles klaar is, wordt het offergebed uitgesproken over de *bras banju*⁵⁾ en het andere.

Als dat klaar is, slaat de bidder op een kleine gong: een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven. Terwijl de gong wordt geslagen, slachten sommigen een hond, anderen slachten drie varkens, weer anderen slachten een rode vechthaan en van nog een kleine kip wordt de nek omgedraaid, waarna het bloed van al die dieren wordt gesprenkeld over al de huizen, welke afgebrand zijn, terwijl het volgende gebed wordt uitgesproken:

„Zie dit hier, Gij Vorst van wat heet is als peper, van wat kwalijk „riekt als bedorven urine, ziel van de bezittingen, ziel van de rijst, „schimmen van de voorouders, van huis en woonvertrek, ja hier, Gij „Geesten (*djubata*), *Pudjut Erot*, *Siman Parè*, *Sarantèkè-Salah- „Dèdèl*⁶⁾, ja hier, ik geef U eten, *Djalèm*, vorst-geest van het vuur, „vorst-geest van de rook, vorst-geest van de wind, vorst van de regen, „vorst van het water; wilt gij niet meer de mensen lastig vallen.

„Als gij gegeten hebt, vraag ik U te vertrekken, te verdwijnen, wilt „niet meer, ja hier gij, dicht omringen de mensen, die dom zijn, niets „begrijpen, mensen nog klein, die niets weten.

„Als gij hebt gegeten, laat gij allen dan achter onverwacht geluk, „een lange *bohol*, een lange *sukat*⁷⁾; wij vragen een prettig, een gezond „lichaam, (moge dit) worden een bescherming, een beschutting, (moge „dit) worden een omheining van de ziel, een beschutting van de levens- „adem, onverwacht geluk voor het lichaam, voor het stoffelijk omhulsel: „keert terug!”

Nadat men aan die zaken (d.i. geesten en hantu's) varkensbloed te eten heeft gegeven, worden de varkens en kippen ontdaan van haren en veren, wordt de huid (van het varken) in stukken gesneden (zoals men repen spek snijdt voor het maken van de *pirikng*⁸⁾ op een feest);

⁵⁾ *baras banju* bestaat uit rijst gemengd met klapper-olie en curcuma, vgl. onze aantekeningen in de jongste Adatrechtbundel van Borneo.

⁶⁾ Dit zijn allen kwaadwillige geesten, vgl. Bijdr. K.I. Deel 106 p. 370 voetnoot 70.

⁷⁾ Voor de betekenis van *bohol* en *sukat* vgl. Bijdr. K.I. Deel 105 p. 176-176.

⁸⁾ *pirikng* betekent zoveel als een stamboom. Na een feest verdeelt iemand, die daar bekwaam in is, het varken onder de genodigden en wel naar hun verwantschapsgraad. Daartoe worden eerst de borden in de vereiste opstelling gerangschikt, waarop ieder het hem toekomende aandeel ontvangt. Dit noemt men „de *pirikng* maken = *mandjauwat pirikng*”.

het overige wordt gekookt om er een offer van te maken, dat wordt toegebeden op het boven vermelde vloertje.

Ieder woonvertrek moet ook een offer bereiden te beginnen bij de oorsprong van de brand, waar het vuur het eerst is begonnen. En men moet eveneens een varken slachten.

Ieder vertrek betaalt 50 ct. De offers van al de mensen worden geworpen op het erf van het verbrande huis.

Het eerst wordt het offer van de man, waar het vuur is begonnen, aangeboden; daar staat een martavaan, welks opening is afgesloten met een koperen schaal. Dan wordt het gebed uitgesproken:

„Zie hier . . .” etc. als boven vermeld.

En ook wordt van de man, waar het vuur is begonnen, de gewone adat-straft geëist.

Daarna krijgen de ouderling van het dorp, de *pangarah* en de *pangaraga* hun deel van het varken, de kippen en een *siam*⁹⁾.

Als verbods-bepaling wordt opgelegd: in het huis, waar de brand is begonnen, mag gedurende drie dagen geen ruzie gemaakt worden.

⁹⁾ *pangarah* betekent: hij, die bijeen roept, die verzamelt (*pengerah*). Hij is de helper van de *tuha kampong*, het eigenlijke hoofd van een dorp, wel te onderscheiden van de *kepala kampong*, een nog vrij recente instelling van het bestuur.

pangaraga betekent: hij, die bespreekt, die raad geeft, aanwijzingen geeft. Het zijn de mannen, die met de *pangarah* de zaken regelen.

siam is een rechtsterm in de eerste plaats voor een martavaan of tempajan, maar ook voor een koperen serveerschaal, en ook voor allerlei andere zaken, als deze gebruikt worden ter betaling van de adat.

P. DONATUS DUNSELMAN O.F.M.Cap.

ILLUSTRATIES BIJ HET JAVAANSE VERHAAL PANDJI DJAJAKUSUMA.

In het bezit van het Kon. Instituut voor de Tropen te Amsterdam bevindt zich een doek, legaat van wijlen de heer Mr. M. Enschede uit den Haag en in Juni 1934 in het bezit van het Instituut gekomen (serie 903 no. 15); volgens de legateur is deze doek ± 1850 te Semarang vervaardigd. Het is een langwerpige gebatikte kain, als een sarong voorzien van een kepala, gebatikt op roodbruin fonds met tumpangs op groen fonds, en ter weerszijden daarvan de badans. Deze laatste zijn verdeeld in blank gelaten vlakken, 48 in getal, gescheiden door gebatikte randen op rood-bruin, groen of blauw fonds, en deze vlakken zijn beschilderd met wajangfiguren, meestal twee tegenover elkaar, in vele kleuren en rijkelijk verguld, evenals overigens het batikwerk.

De afmetingen van de kain zijn: lengte a-b 208 cm, b-c 113½ cm,

breedte kepala d-e 68 cm, badan a-d 69 cm, e-b 71 cm. De blanke vlakken zijn 14¾ à 15 cm × 13 à 13¾ cm. In de platenatlas van De Batik-